

МУЗИЧКИТЕ РЕФОРМИ ВО ИСТОЧНОТО ЦРКОВНО ПЕЕЊЕ

ЦРКВАТА ВО СВОЈАТА МНОГВЕКОВНА ИСТОРИЈА СПРОВЕЛА ТРИ СУШТИНСКИ РЕФОРМИ НА МУЗИЧКОТО ПИСМО И НА ОСМОГЛАСНИОТ СИСТЕМ НА ПЕЕЊЕ. ПРВАТА РЕФОРМА МУ СЕ ПРИПИШУВА НА СИРИЕЦОТ **СВ. ЈОВАН ДАМАСКИН** (650 - 749), НАЈПОЗНАТИОТ ТЕОЛОГ НА СВОЕТО ВРЕМЕ И ПРВИОТ ГОЛЕМ ТЕОРЕТИЧАР НА ВИЗАНТИСКАТА ЦРКОВНА МУЗИКА. ВТОРАТА РЕФОРМА ВО 14 ВЕК ЈА ИЗВРШИЛ **СВ. ЈОВАН КУКУЗЕЛ**, НЕНАДМИНАТИОТ КОМПОЗИТОР И ТЕОРЕТИЧАР, НА КОГО ТРАДИЦИЈАТА МУ ГО ПРИПИША ОНА ШТО ВО МИНАТОТО МУ ГО ПРИДАВАШЕ НА ДАМАСКИН. СО СВОЈАТА РЕФОРМА КУКУЗЕЛ ГО СТАБИЛИЗИРА ГОЛЕМИОТ КРУГ НА МУЗИЧКАТА РОТАЦИЈА, А СО ТОА И ОДНОСОТ И РАЗЛИКИТЕ МЕЃУ АВТЕНТИЧНИТЕ И ПЛАГАЛНИТЕ ГЛАСОВИ. ОВОЈ СВЕТИТЕЛ ЈА РЕДУЦИРАШЕ И СЕМИОГРАФИЈАТА, СО ШТО СЕ ЕЛИМИНИРАА ДВОСМИСЛЕНОСТИТЕ И БЕШЕ ОЛЕСНЕТА НЕЈЗИНАТА ПРАКТИЧНА ПРИМЕНА. ВО ПЕРИОДОТ ПО ПАЃАЊЕТО НА КОНСТАНТИНОПОЛ ПОД ВЛАСТА НА ОСМАНЛИИТЕ (1453), ВИЗАНТИСКОТО ЦРКОВНО ПЕЕЊЕ СЕ ИСПОЛНУВАШЕ ПРАКТИЦИСТИЧКИ, КАКО ДРЖЕЊЕ НА СТАРИТЕ ОБРАСЦИ. ЗА ВАКВАТА СОСТОЈБА. СЕ ДО 18 ВЕК, ПРИДОНЕСЕ И СЛОЖЕНОСТА НА НЕОВИЗАНТИСКАТА НОТАЦИЈА, СО ЕНОРМНО ЗГОЛЕМЕНИОТ БРОЈ НА ЗНАЦИ ЗА ДИНАМИКА И ИЗРАЗ. ВО 18 ВЕК, СО ОГЛЕД НА СЛАБЕЕЊЕТО НА ОТОМАНСКАТА ИМПЕРИЈА, **ЦАРИГРАДСКАТА ПАТРИЈАРШИЈА** ПРЕЗЕДЕ НАПОРИ ЗА КОНСОЛИДАЦИЈА НА ПРАВОСЛАВНИОТ ДУХОВЕН ПРОСТОР. МУЗИЧКИТЕ РЕФОРМИ КОИШТО НАЈПРВО СЕ ПРОЈАВИЈА КАЈ АВТОРИТЕ НА ЦРКОВНАТА МУЗИКА ВО 17 ВЕК, А ВО ТЕКОТ НА 18 ВЕК ЗЕДОА ВИД НА МЕНУВАЊЕ НА КОМПЛИЦИРАНИОТ СИСТЕМ НА НЕОВИЗАНТИСКАТА НОТАЦИЈА, КАКО МАКОТРПНА И КОМПЛЕКСНА ЗАДАЧА СЕ ПРИВЕДОА КОН КРАЈ ДУРИ НА **ПОЧЕТОКОТ ОД 19 ВЕК**. КАКО ДЕЛО НА ЦАРИГРАДСКИТЕ ДУХОВНИЦИ **ХРИСАНТ, ГРИГОРИЈ И ХУРМУЗИЈ**, ПОЗНАТИ КАКО ТРОЦАТА УЧИТЕЛИ...

ТРОЈЦАТА УЧИТЕЛИ

1.

Хрисант од Мадит (+1843), некогашниот ученик на Георгиј Критски (+1814) и на Петар Византиски (+1818), со своето широко образование и позицијата на архимандрит при Цариградската Патријаршија уште на самиот почеток како да бил предодреден за предводник на реформаторската група. Ги владеел латинскиот и францускиот јазик и бил добар познавач на европската и на арапската музика, а зачуваните податоци говорат дека свирел на некои ориентални жичени инструменти. Подготвувајќи се за својата реформаторска задача, Хрисант патувал на Исток и во разни библиотеки со особен интерес ги проучувал теориските дела на источното црковно пеене: од Св. Јован Дамаскин па сè до современите автори.

Според еден податок, во времето кога уште бил архимандрит во Цариградската патријаршија, Хрисант бил наклеветен за нешто од противниците, заради што времено бил испратен во Тракија. Интересно е дека и во такви околности истрајниот Хрисант продолжил уште интензивно да истражува и да работи врз новата теорија на источното црковно пеене. За таа цел дури основал и училиште за црковни пејачи, во коешто предавал по новиот систем. Од ова може да се заклучи дека Хрисант бил активен учесник во актуелните музички настани и дека бил голем поборник за осовременување на црковното пеене и на музичкото писмо уште пред да биде ангажиран на реформата.

Хрисант, духовниот предводник на реформаторската група, според кого модерното невматско писмо на Источната Црква го добило името, своите теориски поставки за новиот музички систем ги образложил во двете капитални дела: *Вовед во теоријата и праксијата на*

источното црковно пеене (Париз, 1821) и *Опширен прирачник за црковната музика* (Трст, 1832), коишто се сметаат за основа на современата теорија на источното црковно пеене.

Како веќе угледен духовник и теоретичар на источното црковно пеене во 1820 година бил именуван за митрополит во Смирна, а најпосле стана митрополит од Мадит. Се упокоил во 1843 година.

2.

Григориј Протопсалт (1777-1822)

е роден во Цариград во свештеничко семејство, истиот ден и година кога починал Петар Пелопонески. Уште како многу млад родителите го дале на воспитување кај некој архимандрит Еремија Критски, кај кого ги совладал основите на црковно читање и пеене. Своите музички знаења ги продлабочил кај тројцата најпознати цариградски учители по црковно пеене: Јаков Протопсалт, Георгиј Критски и Петар Византиец, кај коишто учеле најпознатите претставници на источното црковно пеене од првата половина на 19 век.

Познато е дека Григориј Протопсалт подеднакво добро ги познавал европската музика и византиските нотации и дека веќе од 1805 година интензивно започнал да преведува од стариот на новиот систем творби од најголемите автори на црковна музика од изминатите столетија. Освен ова, компонирал и значителен број црковни композиции меѓу кои: херувимски песни, причесни, полиелеи, славословија, величанија и др. Колкав е неговиот углед како композитор говори и фактот дека неговите композиции мошне често се среќаваат препеани и во словенските зборници на црковна музика од 19 и 20 век.

На територијата на Македонија творби од Григориј Протопсалт се наоѓаат во разни ракописни и печатени псалтиќи. Така, во книгата „Пасхалија“ на Јоан Хармосин-Охридски, Григориј Протопсалт е застапен дури со четири причесни (Тело Христово) на втори, четврти, седми и осми глас, а во четиритомниот зборник „Источно црковно пеење“ составен од Калистрат Зографски и зографските монаси - со три причесни на трети, четврти и шести глас и со едно ‘Достојно ест’ на седми глас.

Автор е и на еден извонредно вреден труд од пет обемни делови, коишто содржат пространи стихири, слави и др.

Работејќи заедно на музичката реформа, Григориј Протопсалт посебно се ангажирал на систематизирањето на музичките скали, на знаците за модулација и алтерација - *ψήφοι*, како и на знаците за повишување и за снижување на тоновите - *διεζ* и *ιψες*. Бил еден од тројцата учители на Патријаршкото училиште во Цариград, во коешто заедно со Хурмузиј Хартофилакс ги предавале практичните предмети по псалтика. Умрел во 1822 година, кога бил во напонот на своите творечки сили.

Хурмузиј Хартофилакс (+1840)

е третиот член на групата којашто го стабилизира новиот систем на византиската музичка нотација. Некои научници се на мислење дека тој има посебни заслуги за дефинитивниот изглед на новата нотација, заради што во некои музички средини, (на пр. во Бугарија), ја нарекуваат Хурмузијева нотација. Во словенската црковно-музичка литература од 19 и од 20 век овој значаен претставник на источната црковна музика се сретнува и со името Георги Хурмузиј Книгохранител.

Хурмузиј е роден на островот Халки во близината на Цариград. И тој, како и Хрисант и Григориј, црковното пеење

го учел под раководството на Георгиј Критски (+1814). Во 1813 год. е назначен за шеф на канцеларијата, архивар на Цариградската Патријаршија, т.н. хартофилакс (гр. *χαρτοφίλαξ*, надзирател на документацијата) и за директор на патријаршиската печатница. Во периодот од 1815 до 1821 година предава црковно пеење во Патријаршкото музичко училиште.

Како одличен познавач на старите византиски нотации, Хурмузиј ги „превел“ на новиот систем творбите на византиските композитори, почнувајќи од древните, од времето на Св. Јован Дамаскин, па сè до Емануил Протопсалт (+1819) и неговите современици, кои во 70 томови се чуваат во цариградскиот метох на Божјиот Гроб.

Хурмузиј Хартофилакс своите многубројни композиции ги издал во црковен зборник од два тома во Цариград, 1824 година. Од него се сочувани и бројни други творби во разни зборници на словенски и романски јазик. Како автор е застапен во зборникот „Пасхалија“ на Јоан Хармосин-Охридски со една кратима на VIII глас, а во третата книга Литургија од четиритомниот зборник „Источно црковно пеење“, составен од Калистрат Зографски и зографските монаси, со три херувика на први, трети и шести глас.

Умрел во своето родно место на островот Халки, крај Цариград, во 1840 година.

¹ Богоев, Мирчо, *Учебник по црковно пеење*, Пловдив, 1940.. п. 97.

² Παπαδόπουλος, Γεώργιος, Ι., *Ιστορικὴ φεπισκοπισὶς τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἔσθῆναι, 1904. п. 105-107, 137.

³⁶ Динев, Петар, *Раководство...* оп. цит. п. 5.

⁴ Богоев, Мирчо, *Учебник...* оп. цит. п. 96.

⁵ Αλιγζαϊκῆς, Ε. Αντωνίος, *Μελοδῆματα ἀσκήσεων λειτουργικῆς*, Ἐκδοσεῖς: Γ. Δεδουση, Θεσσαλονικῆ, 1992. п. 27.

ХРИСАНТОВАТА РЕФОРМА

Хрисантовата нотација, како што во науката се нарекува новото музичко писмо, воведено во 1814 година со последната и најтемелно извршената реформа на источната црковна музика, претставува успешна синтеза на претходните фази на византиската и на некои искуства од теоријата на западната музичка нотација. Заради нејзините неспорни предимства во поглед на практичната примена, ова поедноставено и восовршено невматско писмо наиде на широко прифаќање од црковните пејачи на поширокиот балкански простор во 19 век.

Оваа околност е искористена од страна на Цариградската Патријаршија од Хрисантовата нотација да си создаде нов ефикасен медиум за уште позасилено влијание во словенските црковни простори. Но ако се погледне пошироко на оваа појава, може да се забележи дека општо-то и релативно брзо прифаќање на Хрисантовата музичка реформа во црковно-музичката практика, претставува своевиден израз на заедничкиот отпор спрема вековното ропство на балканските народи под Османлиите. Само така може да се објасни фактот дека реформираната нотација на Хрисант била прифатена во црковните епархии на оние народи коишто сè уште се наоѓале под турска власт. Така, освен во грчкото, таа била применувана, и во црковното пеење на териториите на Бугарија и на Македонија. Со тоа се покажаа како оправдани очекувањата на Цариградската Патријаршија дека со усвојувањето на новата нотација на Хрисант ќе се воспостави повисок степен на контрола и усогласеност во применувањето на традиционалното црковно

ВО МАКЕДОНИЈА

пеење и дека ќе се обедини раздробениот духовен простор на Источната православна Црква во услови под отоманско владеење.

Судејќи според зачуваните музички ракописи, воведувањето на новиот систем на Хрисант во црковната практика на територијата на Македонија во првата половина на 19 век се остварува речиси исклучиво на грчки јазик. Најстариот ракопис со реформираната нотација којшто е пронајден на територијата на Македонија е охридскиот Ирмологион, напишан во 1818 година, само четири години по објавувањето на реформата. Овој црковно-музички зборник пронајден во Охрид, како и подоцнежните ракописи и печатени книги со Хрисантовата музичка нотација што се појавуваат на територијата на Македонија, се со текстови на грчки јазик. Дури кон средината на истиот век, со првите признаци на Преродбата, се појавија и ракописи на црковно-музички зборници со паралелна застапеност на грчкиот и на словенскиот јазик: во почетокот со грчка ортографија, а подоцна со сè почеста употреба на словенското писмо.

Прашањето за јазикот во словенските Цркви, почнувајќи кон средината на 19 век, ќе биде поставувано во изострена форма и ќе стане повод за жестоки спротивставувања со Цариградската Патријаршија. Всушност, Преродбата започна со отпорот против грчкиот јазик и со настојувањата за враќањето на народниот говор во училиштата и на словенскиот во црковната богослужба.

Трансформацијата на црковното пеење во Македонија од „грчко“ во „словенско“, најубаво може да се согледа низ животниот пат на

Димитар Златанов-Градоборски, македонски преродбеник, црковен пејач, автор и учител од првата половина и преминот во втората половина на 19 век, кој во првиот период од кариерата пеел исклучиво на грчки јазик, а во следниот период, којшто го означува почетокот на националното будење, продолжил да пее на словенски јазик.³ Во овој контекст важно е да се спомене дека Градоборски, којшто како композитор и псалт бил познат не само на Балканот туку и во Мала Азија, црковна музика учел кај тројцата учители Хрисант, Григориј и Хурмузиј.⁴ Малку подоцна по патот на Градоборски ќе тргне и Наум Миладин (1817-1897), авторот на првиот учебник по источно црковно пеење во Македонија, а по овој и Калистрат Зографски, Јоан Хармосин-Охридски, како и редица други музички дејци коишто ќе ја збогатат црковната музика во Македонија со вредни музички остварувања во духот на византиската традиција.

² Динев, Петар, Раководство по современа византиска невматска нотација, Софија, 1964. п. 16.

³ Ортаков, Драгослав, *Ars nova..... ibidem.* п. 106.

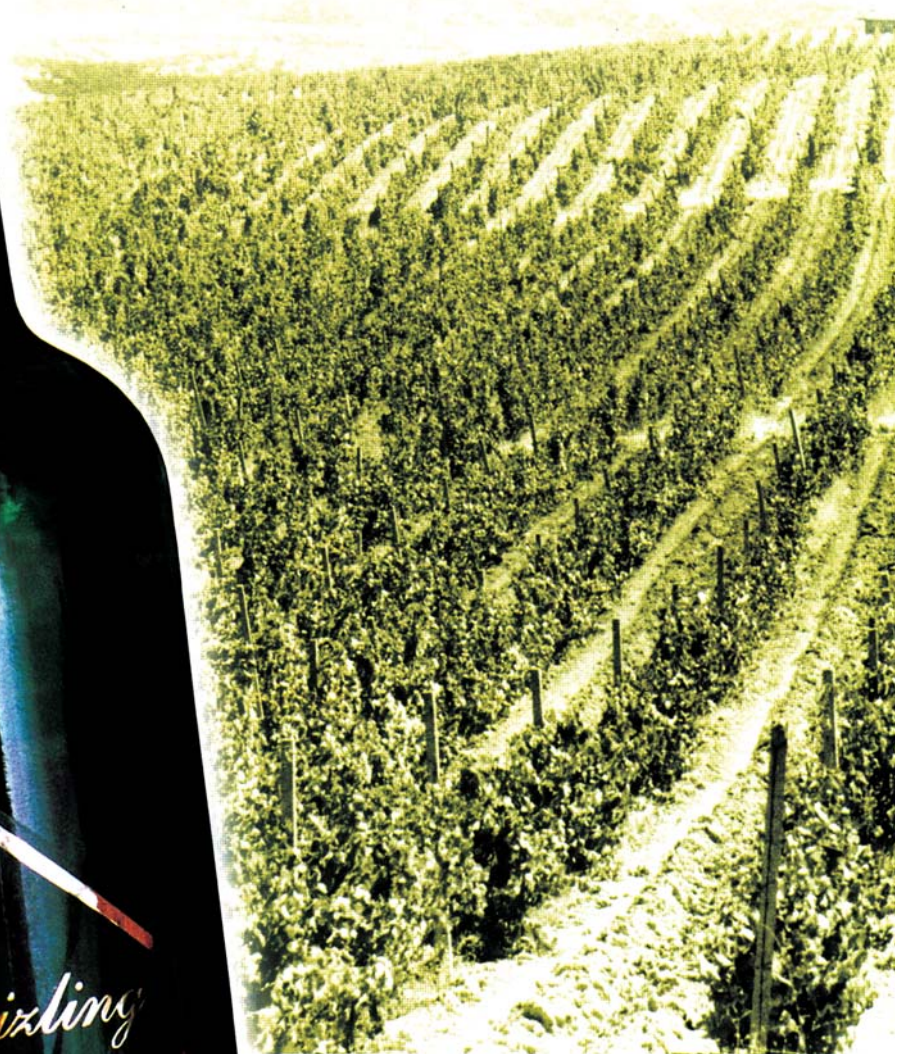
⁴ Ортаков, Драгослав, Македонска музика, бр. 3. „Димитар Златанов-Градоборски“, Скопје, 1981. п.16.

¹⁵ Толика, Ολιμπια, Ν., Επιτομο Εγκυκλοπαιδικο λεξικο Βυζαντινηφ μουσικης, Ευρωπαϊκο κεντρο τεχνης, Αθηνα, 1993.

пишува:
д-р Јане Коџабашија

ezimit

 ino

направено со љубов!
made with love!